

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.95>

ПРАВОПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Шовкун А.А.,

аспірантка кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-1169-1455

Шовкун А.А. Правопросвітницька діяльність суб'єктів управління системою надання безоплатної правничої допомоги.

Стаття присвячена актуальним питанням правопросвітництва, його ролі та завданням в системі надання безоплатної правничої допомоги в Україні. Детально охарактеризовано основні правопросвітницькі завдання суб'єктів управління системою надання безоплатної правничої допомоги. Детальний аналіз нормативно-правових актів, які регулюють окремі питання управління системою надання безоплатної правничої допомоги, зокрема Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Положення про Координаційний центр з надання правової допомоги, Типового положення про бюро правової допомоги, надав можливість виокремити таких суб'єктів правопросвітницької діяльності в системі управління системою надання безоплатної правничою допомогою як: центри з надання правничої допомоги (регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги), Координаційний центр з надання правничої допомоги, бюро правничої допомоги. Зазначено, що до правопросвітницької діяльності долучені й юридичні клініки, які є структурними підрозділами вищих навчальних закладів. Наголошено, що правопросвітницька робота здійснюється суб'єктами управління системою надання безоплатної правничої допомоги на всіх рівнях управлінського впливу. Також підкреслено, що останнім часом в системі надання безоплатної правничої допомоги зростає роль такої форми співробітництва як укладення меморандумів та угод між суб'єктами управління системою надання безоплатної правничої допомоги та різними органами і установами. Крім того, у статті акцентовано увагу на важливості функціонування правових клубів «PRAVOKATOR», які відіграють важливу роль у професійному навчанні та розвитку персоналу системи безоплатної правничої допомоги, та функціонування на базі клубів Платформи дистанційного навчання. Також охарактеризовано особливості функціонування

довідково-інформаційної платформи правових консультацій «WikiLegalAid», яка створена з метою покращення якості, повноти та оперативності надання правових консультацій працівниками регіональних та місцевих центрів, обміну досвідом, та охарактеризовано її роль у правопросвітницькій діяльності суб'єктів управління системою надання безоплатної правничої допомоги.

Ключові слова: правнича допомога, безоплатна правнича допомога, управління, система управління, суб'єкти управління, правопросвітництво, правова освіта.

Shovkun A.A. Legal education activity of subjects of management of the system of providing free legal aid.

The scientific article describes current issues of legal education in the field of law, its role and its objectives in the system of providing free legal aid in Ukraine. This article characterizes the main legal education requirements for the subjects of management of the system of providing free legal aid. We have analyzed legal acts that regulate certain issues of management of the system of providing free legal aid, such as the Law of Ukraine "On Free Legal Aid", the Provision on Free Secondary Legal Aid Centres, the Provision on Coordination Centre for Legal Aid Provision, and the Model Regulation on the Legal Aid Office, which made it possible to identify such subjects of legal education in the system of management of free legal aid, such as the regional and local Legal Aid Centres, the Coordination Centre for Legal Aid Provision, and the Legal Aid Office. The article emphasizes that legal clinics, which are structural divisions of higher educational institutions, are also involved in legal education activity. We highlight that the subjects of management in the free legal aid system carry out legal education at all levels of managerial influence. The article emphasizes that the role of forms of cooperation such as the conclusion of memorandums and agreements between the subjects of management of the system of providing free legal aid and other institutions and organizations in the system of providing free

legal aid has been increasing recently. In addition, we paid special attention to the importance of the functioning of legal clubs "PRAVOKATOR", which play an important role in the professional training and development of the staff of the free legal aid system, as well as the functioning of the Distance Learning Platform on the basis of such clubs. Furthermore, the article describes the features of the functioning of the information platform for legal consultations "WikiLegalAid", which was created to improve the quality, completeness and efficiency of legal consultations by employees of regional and local centres as well as the exchange of experience. We have also analyzed its role in the legal education activity of the subjects of management of the system of free legal aid.

Key words: legal aid, free legal aid, management, management system, subjects of management, legal education.

Постановка проблеми. Правова освіченість населення є одним із індикаторів прогресивності державного управління. Визначальну роль в аспекті розвитку правової освіти відіграє саме сфера надання безоплатної правничої допомоги (далі – БПД). Запровадження інституту безоплатної правової допомоги, на думку Н. Рогатинської, В. Малайної, стало дієвим інструментом у вигляді знань про свої права і можливості захистити їх [1, с. 149].

Одним із пріоритетів розвитку системи надання БПД у 2023 році є підвищення рівня правової свідомості, правової культури та правової освіченості людей. Дійсно, правопросвітницька діяльність є надзвичайно важливим аспектом функціонування правової держави, в тому числі і сфери БПД та обумовлена необхідністю формування дієвої моделі надання БПД. Саме тому дослідження особливостей правопросвітництва та ролі в ньому суб'єктів управлінської діяльності системи БПД має важливе значення для формування загальної картини управління, аналізу основних функціональних обов'язків суб'єктів управління та подальших пропозицій з метою підвищення ефективності їх роботи.

Стан опрацювання. Дослідженню особливостей правопросвітництва, розкриттю його особливостей в сфері надання БПД у своїх наукових працях приділяли увагу такі вчені, як В. Карий, М.Т. Лоджук, Н. Рогатинська, Г.С. Хаварівська та інші. Натомість, окремі аспекти правопросвітницької діяльності суб'єктів управління системою надання БПД все ще лишаються недостатньо дослідженими.

Метою даної статті є дослідження та розкриття особливостей правопросвітницької діяльності, яка здійснюється суб'єктами управління системою надання БПД.

Виклад основного матеріалу. Досить довгий час з моменту прийняття Закону України

«Про безоплатну правову допомогу», який нині має назву «Про безоплатну правничу допомогу» законодавець не надавав визначення поняття «правапросвітництво». У 2023 році у Закон України «Про безоплатну правову допомогу» було внесено зміни, та, зокрема, частину першу статті 1 вказаного Закону доповнено пунктом 5 та надано визначення терміну «правапросвітництво». Так, поняття «правапросвітництво» законодавець визначає як комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості, культури та освіченості осіб, які перебувають під юрисдикцією України, у тому числі розповсюдження інформації про захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, виконання їх обов'язків, роз'яснення щодо порядку надання безоплатної правничої допомоги та доступу до неї (пункт 5 частини першої статті 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») [2]. Натомість, Рогозіннікова К.С. визначає правопросвітництво як надання необхідних знань у сфері права для усіх осіб [3, с. 269].

На думку В. Карого, на сьогодні більшість громадян має погане уявлення про свої права і свободи, а тому не завжди усвідомлено ними користується [4, с. 49]. При цьому, Н. Рогатинська зазначає, що захист прав людини, підвищення правосвідомості та правопросвітництво стало важливим питанням для спроможності соціально вразливих груп населення відстояти свої права та законні інтереси. Саме з цією метою створено систему державних органів, які повинні в імперативному порядку забезпечувати спокійне життя для населення України [5, с. 162]. Слушною також є думка Рогозіннікової К.С., яка зазначає, що правопросвітництво в системі безоплатної правової допомоги є надзвичайно важливим, оскільки: по-перше, визначає загальний рівень правової культури, оскільки чим більше людей знають про свої права і координують свою поведінку з нормами закону, тим вищий рівень правової культури суспільства; по-друге, формує загальну законослухняність серед громадян усієї країни та охоплює різноманітні вікові та професійні групи населення; по-третє, сприяє становленню у суспільстві нетерпимості до порушення прав та корупції як негативних явищ; по-четверте, система безоплатної правової допомоги адаптується під виклики сьогодення та інформує найбільш уразливі групи (наприклад, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та ін.) про їхні права та можливості, а тому сприяє становленню принципу верховенства права в державі [3, с. 271].

Основною метою правопросвітницької діяльності суб'єктів управління системою надання БПД є зниження рівня правової необізнаності населення. Разом з тим, не можливо не погодитись з О. Тимофієнко, Л. Рябовол, що мета правопро-

світництва деталізується через основні завдання правового виховання, які, у свою чергу, розкривають сутність правопросвітницької діяльності, а саме: поширення правової інформації, формування у громадян системи знань з основ держави і права та перетворення їх на переконання, виховання на цій основі поваги до права й закону, формування потреби та вміння активно захищати в установленому законом порядку свої права та законні інтереси інших осіб [6, с. 155-156].

Окреме місце в правопросвітницькій діяльності належить саме освіті. Правова освіта є невід'ємною частиною освіти населення, оскільки впливає на формування у особи знань про право, підвищення правової свідомості та правової культури у суспільстві.

Хаварівська Г. С. слушно зазначає, що моделі правового виховання, які функціонують у багатьох країнах світу, припускають залучення до цього процесу різноманітних соціальних інститутів, серед яких важлива роль належить освіті, завдяки якій здійснюється правопросвітництво і правове виховання населення [7, с. 49]. Діяльність у сфері правової освіти громадян повинна враховувати: викладання правових дисциплін; підготовку, розповсюдження та популяризацію юридичної літератури; роз'яснення чинного законодавства та розповсюдження правової інформації; державний контроль над ідеологічним змістом правової освіти [7, с. 54].

Так, працівники системи БПД активно проводять зустрічі у навчальних закладах освіти серед школярів, пенсіонерів, працівників державних установ у форматі коротких лекцій та практичних завдань, конференцій та тренінгів. Разом з тим, у підвищенні якості правової освіченості важлива роль належить саме юридичній освіті. Між суб'єктами системи надання БПД та вищими навчальними закладами постійно відбувається взаємодія. Спільними зусиллями проводяться юридичні заходи для студентів, для виступів на конференціях та форумах запрошуються фахівці системи БПД, вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн. Також позитивною є практика випуску збірників тез доповідей за результатами проведення конференцій, участь в якій беруть студенти, аспіранти, викладачі, працівники системи надання БПД тощо.

Важливо, що правопросвітництво також включає в себе інформування громадян про те, яким чином функціонує система надання БПД, про особливості апарату управління та взаємодію суб'єктів між собою.

Система надання безоплатної правничої допомоги в Україні характеризується розгалуженим суб'єктним складом, а правопросвітницька робота здійснюється суб'єктами управління системи надання безоплатної правничої допомоги на всіх рівнях управлінського впливу. При цьому, кожен

із суб'єктів виконує власні завдання, в межах наданих їм повноважень та відповідно до чинного законодавства.

Так, відповідно до змісту Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» саме центри з надання безоплатної правничої допомоги (далі – центри з надання БПД) наділені правопросвітницькою функцією. У пункті 7 Положення про центри з надання БПД визначено, що основними завданнями центрів є: 1) підвищення правової свідомості, культури та освіченості населення (правапросвітництво); 2) надання безоплатної первинної правничої допомоги і безоплатної вторинної правничої допомоги [8]. При цьому, як регіональні, так і місцеві центри з надання безоплатної правничої допомоги здійснюють правопросвітництво. Регіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (далі – Регіональні центри) відповідно до покладених на них завдань, зокрема, здійснюють моніторинг та оцінювання забезпечення підпорядкованими їм місцевими центрами з надання безоплатної правничої допомоги (далі – місцеві центри) у разі їх утворення проведення правопросвітницької роботи. Також регіональні та місцеві центри розповсюджують інформацію у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, надання БПД, проводять тематичні заходи, спрямовані на підвищення рівня правової свідомості, культури та освіченості осіб [8].

Упродовж 2022 року центрами було проведено 14814 заходів, а охоплено понад 334040 осіб. Також станом на кінець 2022 року з системою БПД співпрацюють 368 волонтерів БПД (тих, хто має чинний договір), основним завданням яких є сприяння регіональним та місцевим центрам у здійсненні забезпечення доступу до БПД, проведенні правопросвітницької роботи тощо. Волонтери виконують завдання, спрямовані на поширення інформації про систему БПД, перенаправляють до центрів людей, що потребують юридичних роз'яснень, розміщують у соціальних мережах авторські публікації [9].

В структурі Регіонального центру функціонує відділ комунікацій та правопросвітництва, в якому, зокрема, працюють фахівці зі зв'язків з громадськістю та пресою. Тоді як в структурі місцевого центру функціонує відділ правопросвітництва та надання БПД.

Фахівці з комунікацій упродовж 2022 року підготували та забезпечили вихід у засоби масової інформації понад 18 тисяч публікацій, підготували та поширили понад 30 тисяч дописів у соціальних мережах «Facebook», «Instagram» та забезпечили верифікацію сторінки «Безоплатна правнича допомога» у соціальній мережі «Facebook» [9].

Ще одним суб'єктом, який наділений правопросвітницькою функцією в системі надання БПД,

є бюро правничої допомоги, яке є самостійним відділом місцевого центру з надання БПД. Відповідно до Типового положення про бюро правової допомоги, затвердженого Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги № 26 від 31 березня 2016 року, основними завданнями бюро є: правопросвітництво у територіальних громадах надання, безоплатної первинної правничої допомоги; забезпечення доступу до безоплатної вторинної правничої допомоги; надання безоплатної вторинної правничої допомоги (крім захисту); забезпечення доступу до електронних сервісів Міністерства юстиції [10].

Фахівці як місцевих, так і регіональних центрів, постійно проводять такі заходи в самих центрах та/або бюро, виїзних консультаційних пунктах, надають адресну правничу допомогу. Нині такі заходи відбуваються для внутрішньо переміщених осіб і в гуманітарних штабах, де таким особам надається різного виду допомога: психологічна, гуманітарна, правнича тощо.

Фактично правопросвітницькою функцією наділений і Координаційний центр з надання правничої допомоги (далі – Координаційний центр) і є її координатором, оскільки відповідно до покладених на нього завдань, організовує і проводить семінари, конференції, тренінги, виставки, інші заходи, у тому числі міжнародні; забезпечує заснування друкованих медіа, видання та розповсюдження книг, іншої друкованої продукції, у тому числі на платній основі, виготовлення та розміщення соціальної реклами, виготовлення, тиражування і розповсюдження відео- та аудіо продукції (пункти 3, 8 Положення про Координаційний центр) [11].

Крім того, Координаційний центр є розпорядником довідково-інформаційної платформи правових консультацій «WikiLegalAid» та здійснює контроль за її наповненням. Платформа «WikiLegalAid» створена з метою покращення якості, повноти та оперативності надання правових консультацій працівниками регіональних та місцевих центрів, обміну досвідом та формування кращих практик консультування суб'єктів права на БПД [12]. Адміністратором «WikiLegalAid» є відділ інформаційних технологій управління інформаційних технологій та аналізу даних Координаційного центру, що забезпечує технічну підтримку, захист, збереження відомостей та обслуговування програмного забезпечення. Натомість, регіональні та місцеві центри здійснюють наповнення довідково-інформаційної платформи правових консультацій «WikiLegalAid» правовими консультаціями, удосконалення та підтримання їх в актуальному стані [8]. Консультації, які розміщені на даній платформі, упорядковані за категоріями для зручності пошуку необхідної інформації. Платформа «WikiLegalAid» також містить зразки документів процесуального ха-

рактеру (в тому числі зразки позовних заяв) та посилання, зокрема, на актуальну практику Верховного Суду, постанови Пленуму Верховного Суду, чинне законодавство України тощо.

Останнім часом спостерігається позитивна динаміка, яка свідчить про підвищення результативності правопросвітницької роботи серед населення. Однак, варто підкреслити, що правопросвітницька діяльність потребує значних ресурсів та зусиль. Саме тому з метою професійного навчання та розвитку персоналу системи, мережування та об'єднання зусиль професійної правничої спільноти та експертного середовища, обміну досвідом, генерування та впровадження інноваційних практик у сфері права, налагодження діалогу між державною владою та громадянським суспільством в структурі Координаційного центру були створені правові клуби «PRAVOKATOR» [13]. Правові клуби «PRAVOKATOR» розташовані у п'яти найбільших містах України – Київ, Львів, Харків, Дніпро, Одеса. Основними напрямками їх діяльності є навчання та професійний розвиток, підвищення правової обізнаності населення, створення та підтримка умов для комунікації і співпраці адвокатів, суддів, прокурорів, громадських правозахисників тощо з метою розвитку експертного середовища та поширення позитивного досвіду й кращих практик, а також пошуку та впровадження інновацій в сфері права й доступу до правосуддя. У 2022 році правовими клубами «PRAVOKATOR» було проведено 318 навчальних заходів, в яких взяли участь більше 12 тисяч учасників, у 2021 році – 349 заходів, у 2020 році – 441 захід. Інформація про анонси правопросвітницьких заходів, а також звітність за результатами їх проведення міститься на сайтах: «Безоплатна правнича допомога» та «PRAVOKATOR». Наразі активними формами проведення таких заходів є онлайн-сесії, онлайн-тренінги та курси на актуальні теми з проблемних питань. Протягом кожного місяця мережею «PRAVOKATOR» проводяться десятки навчальних заходів. Також функціонує Платформа дистанційного навчання, на якій розміщено більше 40 дистанційних курсів для юристів, адвокатів та волонтерів.

Також правопросвітницьку діяльність здійснюють юридичні клініки, які є структурними підрозділами вищих навчальних закладів. Основним завданням клінік є підвищення рівня практичних знань, умінь та навичок студентів юридичних факультетів, забезпечення доступу вразливим верствам населення до правничої допомоги, формування правової культури громадян, впровадження у навчальний процес елементів практичної підготовки студентів правників у сфері юридичних послуг. Призначення юридичної клініки, як зазначає Лоджук М.Т., полягає у переслідуванні двох основних цілей: освітньої (набуття студентами практичних навичок у процесі надання

правової допомоги) та соціальної (надання такої допомоги на безоплатній основі тим, хто не може звернутися за платними правовими послугами) [14, с. 54]. На думку Колеснік Т.Є. основним завданням правової просвіти населення юридичними клініками є становлення буденної правосвідомості – усвідомлення людьми цінностей права, знання своїх прав і свобод та уміння їх захистити [15, с. 83].

Система БПД дає громадянам доступ до безлічі ресурсів та інформації про право на БПД та порядок його реалізації, за допомогою яких вони можуть користуватися правовими механізмами для самостійного вирішення проблем. Під час здійснення правопросвітницької діяльності суб'єкти управління системою надання БПД взаємодіють з різними благодійними та громадськими організаціями, волонтерами, органами виконавчої влади тощо. Останнім часом в системі надання БПД зростає роль такої форми співробітництва як укладення меморандумів та угод. Так, укладення меморандумів є одним із способів співробітництва Координаційного центру з іншими органами та установами. У 2022 році було підписано дев'ять меморандумів та одну угоду про співпрацю з національними партнерами. Укладення меморандумів передбачає в якості результату активну майбутню співпрацю між суб'єктами їх укладення для вирішення конкретних питань в певній сфері регулювання.

Так, 28 липня 2023 року між Координаційним центром та Вищою школою публічного управління було підписано меморандум про співпрацю. Окремим розділом визначена мета такого співробітництва, яка полягає у консолідації зусиль сторін, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, шляхом реалізації спільних заходів, проектів та програм [16]. Відповідно до змісту даного Меморандуму співпраця здійснюється за такими напрямками: організація та проведення спільних навчальних заходів, семінарів, круглих столів, науково-практичних конференцій, форумів, нарад та інших інформаційно-роз'яснювальних заходів, в тому числі – міжнародних; спільна розробка, підготовка та оприлюднення навчально-методичних матеріалів, методичних рекомендацій, аналітичних звітів, навчальних програм, у межах реалізації цього Меморандуму, з метою поширення нових ідей та кращих практик з питань державного управління та державної служби, професійного розвитку державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, голів місцевих державних адміністрацій, депутатів місцевих рад; розміщення інформації про заходи та події на офіційних сайтах Координаційного центру та Вищої школи публічного управління; здійснення моніторингу проблемних

питань, напрацювання пропозицій щодо їхнього вирішення.

Крім того, 23 червня 2022 року між Координаційним центром та державним підприємством «Інформаційне агентство «Ре-Інформ» укладено меморандум про співпрацю, основним напрямком співпраці якого є, в тому числі, організація та проведення спільних комунікативних та правопросвітницьких заходів, спрямованих на підвищення рівня правової поінформованості суспільства; обмін досвідом, організація та проведення спільних заходів з метою здійснення інформаційної підтримки населення в умовах воєнного стану; обмін інформаційними матеріалами, зміст яких може становити спільний інтерес, у тому числі розміщення таких інформаційних матеріалів на веб-ресурсах; висвітлення інформації про можливі шляхи отримання БПД на веб-ресурсах Координаційного центру та державного підприємства «Інформаційне агентство «Ре-Інформ» [17].

Висновки. Правопросвітництво є важливим напрямком діяльності суб'єктів управління системою надання БПД, який охоплює значний спектр роботи з населенням. У правопросвітницьку діяльність залучені такі суб'єкти системи управління БПД як: центри з надання правничої допомоги (регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги), Координаційний центр з надання правничої допомоги, бюро правничої допомоги, юридичні клініки, волонтери, правові клуби «PRAVOKATOR» та інші. Від продуктивної та постійної діяльності суб'єктів управління у цій сфері залежить підвищення рівня правової освіченості населення, а система БПД надає для цього значні можливості та ресурси шляхом проведення правопросвітницьких заходів, зокрема, тренінгів, семінарів, консультацій, лекцій, які проводяться суб'єктами системи БПД, забезпечує функціонування інформаційної платформи правових консультацій «WikiLegalAid» та здійснює контроль за її наповненням тощо. Подальше здійснення активної правопросвітницької діяльності потребує значних ресурсів з боку держави, як фінансових, так і матеріальних, однак, наразі такі можливості у цій сфері регулювання є дещо обмеженими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рогатинська Н., Малайна В. Організаційно-правові засади надання правової професійної допомоги в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2 (30). С. 148–153. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47808/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.PDF> (дата звернення: 05.11.2023).
2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон

- України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-17> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Рогозіннікова К.С. Правопросвітництво в діяльності системи безоплатної правової допомоги. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Право»*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 1. Вип. 75. С. 267–171.
  4. Карий В. Правопросвітництво як складова частина функціональних обов'язків фахівців системи безоплатної правової допомоги—практичні аспекти реалізації. *Krakowskie Studia Małopolskie*, 2021. № 4. С. 41–53.
  5. Рогатинська Н. Розбудова системи безоплатної правової допомоги в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*, 2018, 1, С. 162–166.
  6. Рябовол Л., Тимофієнко О. Правопросвітництво як напрям діяльності системи безоплатної правової допомоги. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал / МОН України, СумДПУ імені А. С. Макаренка. Суми : СумДУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 1 (8). С. 153–156.
  7. Хаварівська Г.С. Правове виховання в управлінській діяльності. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Вип. 2 (63): у 2 ч. Ч. 1 Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 48–59.
  8. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2012 р. № 967/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
  9. Звіт про роботу системи БПД у 2022 році. *Безоплатна правнича допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvitbpd-2022.pdf> (дата звернення: 09.11.2023).
  10. Про затвердження Типового положення про бюро правової допомоги: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 31.03.2016 р. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0026419-16> (дата звернення: 03.11.2023).
  11. Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/504-2012-%D0%BF> (дата звернення: 03.11.2023).
  12. Питання розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09.11.2016 р. № 190 (зі змінами, внесеними наказом Координаційного центру від 05.11.2018 р. № 53). URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/nakaz-53.pdf> (дата звернення: 03.11.2023).
  13. Про затвердження політики діяльності та паспорту розвитку правових клубів PRAVOKATOR: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 18.09.2018 р. № 26. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi-ta-resursy/chynne-zakonodavstvo/organizatsijno-rozporjadchi-dokumenty/> (дата звернення: 07.11.2023).
  14. Лоджук М.Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с.
  15. Колеснік Т.Є. Вплив правової просвіти юридичних клінік на буденну правосвідомість людини. *Правничий часопис донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Т. 1, № 1. С. 78–86. URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/13914/13811> (дата звернення: 09.11.2023).
  16. Меморандум про співпрацю з Вищою школою публічного управління від 28.07.2023 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/memorandum-z-vshpu.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).
  17. Меморандум про співпрацю між державним підприємством «Інформаційне агентство «Ре-Інформ» та Координаційним центром з надання правової допомоги від 23.06.2022 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/memorandum-re-inform.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).